

Marek Konopka

Prof. dr hab. inż. arch. Wojciech
Kalinowski (23.02.1919-18.04.1992)

Ochrona Zabytków 45/1-2 (176-177), 3-6

1992

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PROF. DR HAB. INŻ. ARCH. WOJCIECH KALINOWSKI (23.02.1919–18.04.1992)



Prof. dr hab. inż. arch. Wojciech Kalinowski (23.02.1919–18.04.1992)

Fot. Z. Dubiel

Dwa lata po przejściu na emeryturę zmarł Profesor Wojciech Kalinowski, znawca dziejów miast polskich, wspaniały wykładowca i nauczyciel akademicki, wybitnie zasłużony dla ochrony zabytków badacz, teoretyk i ekspert.

Wojciech Kalinowski urodził się 23 lutego 1919 r. w Warszawie w rodzinie o historycznym nazwisku (krewnym jego był św. Rafał Kalinowski), zakorzenionej od wielu lat w tym mieście (syn Zygmunta Kalinowskiego i Stefanii z Szustrów).

W 1938 r. ukończył gimnazjum matematyczno-przyrodnicze im. Rontalera, wziął udział w kampanii wrześniowej 1939 r., w trakcie której zostaje ranny. Za udział w konspiracji jest aresztowany w 1940 r., więziony na Szucha, następnie wywieziony do obozu koncentracyjnego w Sachsenhausen i kolejno w Gusen, Mauthausen i Dachau, skąd wskutek szczególnego zbiegu okoliczności udało

mu się wrócić do Warszawy. W roku akademickim 1942/1943 rozpoczął studia na konspiracyjnym Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej pod kierunkiem Mariana Lalewicza i Rudolfa Świerczyńskiego. Przerywa je wybuch powstania warszawskiego, w którym bierze czynny udział. Po kapitulacji zostaje wywieziony do obozu oficerskiego IID (Fellingbostel, Bergen-Belsen, Grossborn, Sandbostel, Lubeka). W 1945 r. wraca do kraju i na Politechnikę.

W 1948 r. studia przerywa i kończy je dopiero w 1957 r. dyplomem inżyniera architekta. W 1946 r. zostaje asystentem prof. Jana Zachwatowicza w Katedrze Architektury Polskiej i pracuje na Politechnice do 1961 r., a równolegle od 1951 r. w Instytucie Urbanistyki i Architektury kolejno jako asystent, adiunkt w Dziale Historii Budowy Miast, a następnie kierownik Zakładu Dokumentacji i Informacji Naukowej (1956-1959), a w latach 1958-1966 jest wicedyrektorem i sekretarzem naukowym. W Instytucie pracuje aż do końca 1969 r., do czasu jego rozwiązania. Stopień doktora nauk technicznych uzyskuje na Politechnice Warszawskiej w 1961 r. za pracę pt. *„Budownictwo przemysłowe manufaktur włókienniczych w Królestwie Polskim 1815-1830”*. Stopień naukowy docenta (doktora habilitowanego) nadaje mu Rada Wydziału Architektury PW w 1968 r. na podstawie dorobku naukowego i przedłożonej rozprawy habilitacyjnej pt. *„City development in Poland up to mid-19th century”* (Rozwój miast w Polsce do połowy XIX w.) opublikowanej w USA.

Samodzielnym pracownikiem naukowo-badawczym został Wojciech Kalinowski decyzją Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej już w 1963 r. w Instytucie Urbanistyki i Architektury, następnie docentem w 1969 r. w Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Tamże rozpoczyna pracę w roku akademickim 1969/1970 na Wydziale Sztuk Pięknych w Zakładzie Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa. Wykładowcą i pracownikiem uczelni toruńskiej pozostaje aż do śmierci, choć w październiku 1970 obejmuje stanowisko samodzielnego pracownika naukowo-badawczego w Instytucie Historii Kultury Materialnej PAN w Zakładzie Historii Kultury Materialnej. W 1973 r. zostaje mianowany profesorem. W 1975 r. obejmuje stanowisko dyrektora Ośrodka Dokumentacji Zabytków w Warszawie, którym kieruje aż do emerytury w 1990 r., choć

ciężka choroba uniemożliwia mu kontynuację tak wszechstronnej działalności jaką prowadził w latach 1975-1985. Wówczas bowiem obok stałej pracy dydaktycznej i odczytowej, najwięcej publikował, był też niezwykle czynnym ekspertem w dziedzinie ochrony zabytków. Działalność badawcza, nauczycielska, rzeczoznawcza i organizatorska spletały się w życiu Wojciecha Kalinowskiego organicznie i w każdej z tych dziedzin silnie zaznaczył się jego talent, witalność i kompetencja merytoryczna. Dorobek naukowy Profesora obejmuje ponad 200 publikacji od 1950 r. poczynając i czeka na swego bibliografa.

Bibliografia za lata 1950-1978 publikowana w „Informatorze PKZ”, (Warszawa 1979) obejmuje 146 pozycji, nie jest jednak kompletna, gdyż wykaz sporządzony przez autora za lata 1952-1973 zawiera 96 pozycji, a począwszy od 1975 r. ukazywało się nie mniej niż 10-15 pozycji rocznie. Zestawienia te ukazują wyraziście niezwykle szerokie zainteresowania autora.

Głównym tematem jego pracy naukowej i publikacji były dzieje miast w Polsce, w szczególności problematyka ich urbanistyki, jednakże zajmował się także architekturą, w szczególności budownictwem drewnianym, w tym sakralnym, historią obiektów przemysłowych (Łódź, Starachowice i in.). Liczne prace poświęcił terminologii, zasadom dokumentacji zabytków oraz ochronie i rewaloryzacji zabytków, w tym szczególnie ochronie i odnowieniu miast, budownictwu drewnianemu oraz ewidencji zabytków.

Swoje prace źródłowe poświęcił Wojciech Kalinowski szczególnie historii miast w początkach XIX w. Projekty przebudowy, historyczne plany miast, ujęcia kartograficzne publikował dla Radomia, Rawy Mazowieckiej, Sochaczewa, Lublina, Piotrkowa Trybunalskiego, Sandomierza, Zamościa i wielu innych. W 1955 r. opublikował wraz ze S. Trawkowskim cenną rozprawę „*Uwagi o urbanistyce i architekturze miejskiej Królestwa Polskiego w latach 1815-1830*”. W 1963 r. zajął się miastami okresu wcześniejszego w tekście „*Miasta polskie w XVI i pierwszej połowie XVII w.*”. W 1968 r. w pracy zbiorowej pod red. E. Camasasca publikuje część dotyczącą dziejów miast polskich pt. „*Storia della casa*”, a w 1971 r. cenne studium w IX t. „*Architectura perennis*” pt. „*Krzyżowe układy miast polskich i ich średniowieczna geneza*”. Ważnym fragmentem jego dorobku stały się prace terminologiczne i słownikowe poczynając od pierwszej publikacji w 1950 r. pt. „*Zagadnienia terminologii budownictwa drewnianego*” w „*Sztuce Ludowej*”, przez hasła dotyczące architektury i budownictwa drewnianego w „*Słowniku terminologicznym sztuk pięknych*” w 1969 r., wielu haseł i redakcję „*Małego słownika urbanistycznego*”, podrozdziały dotyczące budownictwa w „*Zarysie historii kultury materialnej Polski*” w t. II i III (syntezie wydanej przez Instytut Historii Kultury Materialnej PAN) w końcu w redakcji i licznych fragmentach „*Miast historycz-*

nych” I tomie nieukończonej syntezy „*Zabytki urbanistyki i architektury w Polsce – odbudowa i konserwacja*”, który stanowił ukoronowanie jego prac nad miastami i ich odnową i ukazał się w 1986 r. Syntezą dziejów miast stał się skrypt „*Zarys historii budowy miast w Polsce do połowy XIX w.*” wydany w 1966 r. w Toruniu będący również bazą dla jego wielu dalszych opracowań. Zagadnienia ochrony zabytków przyniosły znaczną liczbę opracowań, z których do najistotniejszych należą: „*Problemy ochrony i konserwacji budownictwa drewnianego*” w „*Ochronie Zabytków*” w 1964 r., skrypt z 1971 r. „*Problemy ochrony i konserwacji zabytkowych układów przestrzennych miast i osiedli*”, „*Odbudowa zabytkowych zespołów urbanistycznych*” w „*Materiałach do zagadnień muzealnictwa i konserwatorstwa polskiego w latach 1944-1963*” (wspólnie z J. Zachwatowiczem), „*Problemy rewaloryzacji małych miast historycznych (zabytkowych)*” w pracy zbiorowej wydanej w 1972 r. w Olsztynie, „*Odbudowa i konserwacja zabytków budownictwa sakralnego w Polsce*” w 1977 r. w zeszytach naukowych PAX. W końcu prace o fundamentalnym znaczeniu dla dokumentacji: „*Zagadnienia dokumentacji zabytkoznawczej dla potrzeb planów rewaloryzacji miast zabytkowych*” w pracy zbiorowej opublikowanej w 1975 r. w Szczecinie „*Dokumentacja zabytkoznawcza historycznych układów przestrzennych miast i osiedli*” w zeszytach naukowych PAX.

W końcu w zakresie dokumentacji był autorem ponad 30 studiów historycznych dla miast, a jego studium dla Radomia ustaliło wzorowy kanon pracy dokumentacyjnej i zabytkoznawczej dla dawnych miast w Polsce, a także autorem i współautorem wielu instrukcji i ekspertyz z zakresu ewidencji zabytków.

Profesor Wojciech Kalinowski był zamiłowanym dydaktykiem i popularyzatorem, prawdziwym mistrzem w tej dziedzinie.

Przez 20 lat wykładał na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu, czego efektem stały się dwa wspomniane skrypty dotyczące historii budowy miast w Polsce oraz problematyki ochrony i konserwacji układów przestrzennych miast i osiedli (przedrukowane także przez Politechnikę Krakowską). Jako nauczyciel akademicki prowadził wiele prac magisterskich i doktorskich. Od 1960 r. wykładał także przez kilkanaście lat na Uniwersytecie Warszawskim w Instytucie Historii Sztuki historię budowy miast. W latach 1966-1967 miał wykłady monograficzne z zakresu planowania przestrzennego na Uniwersytecie Technicznym w Dreźnie. Był recenzentem prac doktorskich i habilitacyjnych na Politechnice Warszawskiej, Śląskiej i w Uniwersytecie Łódzkim. Jako wykładowca udzielał się niemal wszędzie w Polsce i zagranicą – na licznych studiach podyplomowych, szkoleniach, w towarzystwach naukowych – zagranicą: w Anglii, we Francji, USA i w NRD. Niemalże znaczenie w jego działalności miały liczne recenzje i artykuły infor-

macyjne z wielu wyjazdów na kongresy naukowe zagranicą (np. Mediolan, Ingelheim, Graz). Znajdował także czas na redagowanie. Był autorem, współautorem i redaktorem wydawnictw popularyzacyjnych jak np. „Zabytki Ziemi Radomskiej”, przez wiele lat stałym współpracownikiem, a następnie redaktorem „Kwartalnika Historii Urbanistyki i Architektury”, członkiem Rady Redakcyjnej „Ochrony Zabytków”, stałym współpracownikiem „Spotkań z Zabytkami”.

Równolegle do pracy naukowej i zawodowej Wojciech Kalinowski działał społecznie. Od 1951 r. przez 30 lat szczególnie silne były jego związki z Radomiem. Oprócz wielu prac badawczych, publikacji i działań konserwatorskich, które to miasto mu zawdzięcza, był także współautorem wystawy milenijnej „1000 lat rozwoju przestrzennego Radomia”, współautorem scenariusza stałej wystawy historii miasta w Muzeum Okręgowym, inicjatorem wielu naukowych sesji i wydawnictw Radomskiego Towarzystwa Naukowego, w końcu opiekunem Archiwum Wojewódzkiego i inicjatorem muzeum skórzanego w Radomiu.

Od 1953 r. współpracował ze służbą konserwatorską i Pracowniami Dokumentacji Naukowo-Historycznej w PP PKZ. W latach 1953-1961 opracował dla PP PKZ 12 dokumentacji konserwatorskich do planów ogólnych zagospodarowania przestrzennego różnych miast zabytkowych, był wieloletnim stałym konsultantem planów szczegółowych dla ośrodków historycznych m.in. dla Lublina, Radomia, Rzeszowa, Jarosławia i Sandomierza. Był wiele lat przewodniczącym Rady Naukowej PP PKZ, a od 1973 r. niemal do końca życia członkiem Rady Ochrony Zabytków przy Ministrze Kultury i Sztuki. Działał niezwykle czynnie w licznych organizacjach społecznych związanych z zawodem. Był członkiem Stowarzyszenia Architektów Polskich (w latach 1964-1965 członek zarządu głównego), Towarzystwa Urbanistów Polskich, Radomskiego Towarzystwa Naukowego (w latach 1967-1971 wiceprezes), Mazowieckiego Ośrodka Badań Naukowych, Towarzystwa Przyjaciół Górnictwa, Hutnictwa i Przemysłu Staropolskiego i w ostatnich latach działaczem (członkiem założycielem) Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków (1981), w którym pełnił funkcję przewodniczącego Komisji Kwalifikacyjnej I kadencji i którego został następnie Członkiem Honorowym. W Polskiej Akademii Nauk był członkiem Sekcji Historii Architektury Komitetu Architektury i Urbanistyki. Od 1973 r. był członkiem Polskiego Komitetu Narodowego ICOMOS, a w latach 1956-1960 członkiem Międzynarodowego Zespołu Roboczego „Historia Urbanistyki i Aktualne Zagadnienia Historycznych Ośrodków Miast” zorganizowanego przez akademie nauk ówczesnych tzw. krajów demokracji ludowych.

Ostatnie 15 lat zawodowej pracy poświęcił profesor Wojciech Kalinowski Ośrodkowi Dokumentacji

Zabytków w Warszawie. Obejmując funkcję dyrektora tej instytucji w 1975 r. zastał placówkę zatrudniającą kilkanaście osób mającą charakter przede wszystkim archiwum. Kontynuowano wprawdzie ewidencję zabytków ruchomych, jednakże ewidencję architektury i budownictwa uznawano za ukończoną. Z jego inicjatywy rozpoczęto w drugiej połowie lat siedemdziesiątych spis adresowy, który objął ponad pół miliona obiektów będąc jedynym w swoim rodzaju świadectwem dawnej architektury w Polsce. Pod jego egidą rozpoczęto w Ośrodku Archeologiczne Zdjęcie Polski – inwentaryzację stanowisk archeologicznych planowaną na 20-25 lat i systematycznie od tego czasu realizowaną. W tym czasie także rozpoczęto wydawanie „Spotkań z Zabytkami” najpierw informatora, następnie kwartalnika i miesięcznika. Profesor wprowadził w Ośrodku współpracę z ogólnopolskimi programami naukowymi najpierw Instytutu Historii Kultury Materialnej i Instytutu Sztuki PAN, następnie wyższymi uczelniami. Szczególną wagę przywiązywał Profesor do prac nad terminologią i zasadami ewidencji, których opracowania w postaci licznych instrukcji i kart dla wszystkich rodzajów zabytków zostały pod jego kierunkiem opublikowane w wydawnictwach Ośrodka. Instytucja ta miała być zgodnie z jego zamysłem nie tylko archiwum dokumentacji i ewidencji zabytków, lecz także centrum organizacji prac naukowych związanych z ochroną zabytków oraz kuźnią koncepcji systemowych i strategicznych dla służby konserwatorskiej w Polsce. Obejmując kierownictwo instytucji zanalizował stan ewidencji zabytków w Polsce i nakreślił wieloletnie śmiałe plany dotyczące nie tylko prac merytorycznych, lecz także rozwoju bazy materialnej instytucji i jej przyszłego kształtu organizacyjnego i kadrowego. Swoje przemyślenia zawarł w opracowaniu przedstawionym Ministerstwu Kultury i Sztuki pt. „Raport o stanie i potrzebach ewidencji dóbr kultury w Polsce” Warszawa 1977 (wydanym w kilkudziesięciu egzemplarzach). Ta mało znana praca Profesora miała kapitalne znaczenie, zawierała bowiem przyszłościową, spójną koncepcję roli dokumentacji zabytków i instytucji ją tworzących dla polityki konserwatorskiej i ochrony zabytków.

W ciągu kilku następnych lat aż do chwili, gdy uległ ciężkiej chorobie w 1985 r., wszystkie elementy merytoryczne planu zarysowanego w raporcie były systematycznie realizowane. Warunkująca wręcz dalsze funkcjonowanie Ośrodka zmiana jego bazy lokalowej postulowana wówczas przez Profesora, nastąpiła jednak dopiero, gdy przeszedł na emeryturę. Zrealizowany został ostatnio również inny jego postulat sformułowany w 1977 r., a mianowicie powołanie regionalnych oddziałów wspierających działania ODZ w regionach historycznych. Tak więc obie instytucje, którymi Wojciech Kalinowski kierował – Instytut Architektury i Urbanistyki i Ośrodek Dokumentacji Zabytków swym dorobkiem i aktywnością zapisały się trwale w historii

ochrony dziedzictwa kulturowego. Profesor dzięki swoim wszechstronnym zainteresowaniom i pracy nad świadectwami historii, których przez wiele lat nie doceniano, niekiedy nawet nie dostrzegano jako wartości równie istotnych, co dzieła artystyczne, był niewątpliwie prekursorem i jednym ze współtwórców współczesnego, możliwie najpełniejszego kierunku ochrony dawnych wartości. W tym zakresie trudno przecenić znaczenie koncepcji i działalności Profesora. Jego dorobek należy również widzieć przez pryzmat Jego osobowości. Nade wszystko cenił kontakt z ludźmi i kształtował ich poczyny nie przez swoje prace naukowe, lecz bezpośredniością, koleżeńskością, przykładem, że docenianie wartości codziennego życia nie jest w sprzeczności z osiągnięciami zawodowymi. Wojciech Kalinowski uwielbiał anegdoty, wspaniale gotował, umiał się bawić. Bardzo krytycznie postrzegał rzeczywistość i ludzi, ale każdego traktował jak kolegę i przyjaciela – bez dystansu. Zawsze twierdził, że na równi ceni sobie swój dorobek pisany, co „mówiony”. Nigdy nie wydawał się pryncypialny, a jednak był człowiekiem zasad. Wielokrotnie miał możliwość uzyskania prestiżowych i wygodnych „życiowo” stanowisk zagranicą, zawsze wybierał propozycje najtrudniejsze dla życia osobistego, choć nigdy nie utracił niezależności,

o co w Polsce, w której żył, nie było łatwo. Wyboru pozostania w kraju i związania się z nim, „na dobre i na złe” dokonał w 1945 r. Wówczas wahającego się młodego człowieka spotkał profesor Zdzisław Mączyński, legenda Politechniki Warszawskiej, i on przeciął Jego rozterki wskazując, gdzie jest miejsce zdolnego architekta w Polsce czasu powojennego. Jak On swojemu nauczycielowi, tak i my wszyscy, którzy mogliśmy z Wojciechem Kalinowskim pracować wiele mu zawdzięczamy.

Dokonania Profesora Kalinowskiego przyniosły także oficjalne uznanie. Odznaczony został Krzyżem Powstania Warszawskiego przez Rząd RP na emigracji, Złotym Krzyżem Zasługi, Kawalerskim Krzyżem Orderu Odrodzenia Polski, Medalem Pamiątkowym m. Radomia, Złotą Odznaką „Za opiekę nad zabytkami”, Nagrodą im. Jana Kochanowskiego oraz Nagrodą I stopnia za całokształt działalności w ochronie zabytków i dydaktyce przyznaną przez Ministra Kultury i Sztuki w 1987 r. na wniosek Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków. Powiedzenie, że nie ma ludzi niezastąpionych traci swój sens wobec przykładu życia i dorobku Profesora Wojciecha Kalinowskiego

Marek Konopka

Professor Wojciech Kalinowski (23 February 1919 – 18 April 1992)

Professor Wojciech Kalinowski, a celebrated expert on the history of Polish towns, lecturer, eminent scholar and conservator of historical monuments, died two years after retirement. He was wounded in September 1939, an inmate of the concentration camps of Sachsenhausen and Dachau, a soldier of the Warsaw Uprising of 1944 and prisoner of war. Professor Kalinowski was a graduate of the Department of Architecture at Warsaw University. From 1946 he worked as an assistant to Professor Jan Zachwatowicz and in the years 1951-1969 was the scientific secretary and vice-director of the Institute of Town Planning and Architecture. From 1969 professor Kalinowski lectured in the Institute of Historical Monuments and Conservation at the Mikołaj Kopernik University in Toruń, a post he held until death. In the 1970-1975 period he worked in the Institute of History of Material Culture at the Polish Academy of Science and from 1975- to 1989 held the post of director of the Centre for the Documentation of Monuments in Warsaw. His Ph.D. dissertation entitled „Industrial Architecture of Textile Manufactures in the Kingdom of Poland, 1815-1830” was presented in 1961 at Warsaw Polytechnic and the title of doctor hab. was granted upon the basis of „City Development in Poland up to mid-19th Century” published in the United States. In 1973 Wojciech Kalinowski was nominated professor. His scientific achievements include over 200 publications. The main topic of his studies was the history of towns in Poland, and in particular, town planning; he also dealt with architecture and especially wooden and industrial buildings, including sacral constructions. Numerous works were devoted to terminology, principles for the documentation of monuments and the revalorization of old towns. His historical-town planning study concerning Radom became a model work copied by his successors. Professor Kalinowski published many sources (including cartography) for nineteenth-century towns. In 1968 in a group work edited by E. Camasasco he presented the part pertaining to the history of Polish towns, and entitled „Storia della casa”.

Professor Kalinowski was the author of 30 historical studies concerning towns and the editor and co-author of the first volume of „The Monuments of Town Planning and Architecture in Poland. Reconstruction and Conservation”, entitled „Historical Towns” (Warsaw 1986). He also published valuable academic textbooks at the University of Toruń dealing with the history of towns and the principles of their protection. Professor Kalinowski was an extraordinarily active lecturer; he spoke at Warsaw University (the Institute of Art), The Technical University in Dresden, and acted as a guest lecturer in England, France, the United States and East Germany. He was a member of ICOMOS from 1973, and took part in numerous conferences held in Ingelheim, Milan, Graz and Budapest where he presented his accomplishments and took an active part in international cooperation for the protection of the cultural heritage. He also gave a new impetus to the Centre for the Documentation of Monuments in Warsaw. It was upon his initiative that a full register of architectonic monuments in Poland, some 600 000, was inaugurated together with the inventory of archaeological sites and the publication of „Spotkania z Zabytkami”. Professor Kalinowski transformed the Centre from an archive devoted to documents into a centre for the organization of scientific investigations concerned with the protection of monuments.

Thanks to his universal interests, Professor Kalinowski remained a precursor of the protection of the cultural heritage. He was an extremely well liked head of an institution and an independent expert during the most difficult period of censorship in Poland. He was a member of the Society of Polish Architects, the Society of Polish Town Planners and an honorary member of the Association of the Conservators of Monuments. Professor Kalinowski was awarded the Cavalier Cross of the Polonia Restituta medal, and the Cross of the Warsaw Uprising and in 1987 he received an award of the first degree from the Minister of Culture and Art for his achievements in the domain of the protection of historical monuments and didactics.

Marek Konopka